

Kurt Braunmüller

OM FLERSPRÅKIGHET OCH SPRÅKFÖRÄNDRING¹

1. Flerspråkighet: ett alternativt perspektiv på språk och språkutveckling

1.1. Så gott som alla aktuella teorier och modeller av språket och dess utveckling utgår faktiskt ifrån att en beskrivning av språkkompetensen skall hålla sig till e t t system respektive e n lingvistisk kod. Även om det inte kan vara något som helst tvivel om (a) att vårt språk i verkligheten representerar ett diasystem med många varieteter (socio- och dialekter, stilistiska och standardspråkliga varianter, föråldrat språkbruk, fack- och gruppspråk etc.) och (b) att den största delen av världens befolkning behärskar två eller flera språk, har dessa kunskaper ända tills nu inte haft särskilt stort inflytande på det lingvistiska teoribygget speciellt inom det strukturalistiska paradigmet. Det har både fackinternerna och fackexterna orsaker.

1.2. Som **intern förklaring** kan man bl.a. anföra, att alla strukturalistiska teorier fungerar bäst, när de kan abstrahera från så många variabler som möjligt för att komma fram till en modell, som svarar bäst mot naturvetenskapernas krav på hypotesbildning och på en mer eller mindre lagmässig, gärna en monokausal förklaring. Ju färre variabler man måste ta med i sin kalkyl, desto bättre! Därför vore det absolut olämpligt, ja rent av kontra- produktivt att dra in data från ett eller flera andra språkssystem i en mer omfattande modell, så länge man är helt och fullt sysselsatt med att försöka nå fram till en konsekvent beskrivning av ett visst språk gentemot ett annat. En sådan hållning möter man inte bara bland s.k. systemlingvister (klassiska strukturalister och speciellt generativister), utan också t.ex. hos sociolingvister och dialektologer. Med andra ord, även om man har språklig variation som forskningsobjekt, anstränger man sig att reducera denna variation så långt som det är möjligt.

¹ En preliminär version av denna uppsats utkom på danska under titeln: "Historisk syntaks og flersprogethed". I: *Nordlyd. Tromsø Working Papers on Language & Linguistics* 28 (2000: 1–23).

Jag tackar Ulf Teleman för kritiska och för stilistiska förbättringar.

1.3. Den **externa förklaringen** baseras på vår erfarenhet i Europa och USA under de senaste två århundradena. Som 'kommunikativt normalläge' har vi vant oss vid att språk och nation sammanfaller. Denna inställning har, som bekant, sina rötter i nationalromantiken och i skapandet av nationalstaterna. Ett yttrande som [här i översättning] "Jag är dansk och talar tyska" (se Menke 1996) låter i dag mycket besynnerligt, ja nästan kontradiktoriskt. Men för tre-, fyrahundra år sedan liksom under hela medeltiden och ännu tidigare var det helt normalt att olika språk och befolkningsgrupper samlades i en och samma stat. Ganska ofta stod kyrkans och förvaltningens (skrift)språk till på köpet i tydlig kontrast till folkets talspråk. Detta borde egentligen inte vara något nytt, när man känner nordisk historia fram till 1800. Men denna kunskap om t.ex. den danska "helstaten" och dess språkliga, till en del diglossiska mångfald, har inte fått några konsekvenser för en beskrivning av det danska språkets utveckling. Naturligtvis har man nog varit klar över att det i "helstaten" förutom danska också talades (delvis också) skrevs hög- och lågtyska, isländska samt norska och andra västnordiska dialekter, och att latin spelade en viktig roll som skriftspråk, både för kyrkan, regeringen och handeln. Men alla dessa språk har behandlats åtskilda (jfr t.ex. Winge 1992, 2000 om tyskans roll i Danmark). Så gott som ingen har kommit på den nära liggande tanken att en stor del av dåtidens befolkning borde ha varit två- eller trespråkig för att kunna klara sin vardag. Att sträva efter en enspråkig språkbeskrivning betyder alltså åter en abstraktion från den aktuella språkliga verkligheten och därmed åter en form av lingvistisk **reduktionism**.

I det följande vill jag likväl argumentera för att en historisk (här: övervägande syntaktisk) språkbeskrivning till en del kan bli enklare, om de andra kontaktspråken tas med i undersökningen.

1.4. Det vore dock nu helt fel att framställa en additiv modell, som omfattar de olika språken, för att tillmötesgå kritiken. En realistisk teori om språkkompetensen skall utgå ifrån individen och dess förmåga att förhålla sig kommunikativt adekvat i olika kommunikativa situationer. I detta sammanhang spelar termen **alteritet** en avgörande roll (jfr Coseriu 1974:36, 40, Schlieben-Lange 1997, 1998). Alteritet betyder inte bara att man talar med andra, därför att språket är något typiskt mänskligt, 'un fait social' som F. de Saussure skulle ha sagt, utan också att man strävar efter att tala så att samtalspartnern förstår en, d.v.s. man använder bl.a. olika ackommodations- eller approximationsstrategier (jfr Giles/Smith 1979, Trudgill 1986:1ff.,

Coupland/Giles 1988:179) för att uppnå sina kommunikativa mål.² Att vara språkligt flexibel, är en viktig del av denna förmåga: man skall kunna behärska flera varieteter inom sitt eget språk (jfr 1.1.) och, om det är nödvändigt för att kunna klara sig, också på andra språk – med eller utan diglossisk eller funktionell fördelning. En sådan fördelning kan också vara tematiskt motiverad (fackspråk: latin under medeltiden, engelska i dag).

1.5. Att bemöda sig om att ackommodera så bra som möjligt och att lära sig så många varieteter och språk som möjligt innebär naturligtvis också en icke obetydlig **belastning**. Med andra ord: Flerspråkighet kan inte fås gratis! En av de mest kända genvägarna för att klara denna extrabelastning är att man håller de två (eller tre) språkssystemen parallella så länge som möjligt. Språkpedagogik och inlärningspsykologi talar här om **interferens**, när strukturer övergeneraliseras p.g.a. flerspråkighet, därför att det ena språkets norm har blivit kränkt.

En sådan normativ hållning kan få inflytande, (a) om det är tal om få eller en (förhållandevis) liten grupp utan prestige eller makt, som gör detta slags 'fel' eller övergeneraliseringar, (b) om det rör sig först och främst om vuxna, som borde veta bättre, d.v.s. skulle ha kunskaper om språknormernas betydelse för social status och för hela kommunikationsprocessen och (c) om det är tal om formell och/eller skriftlig kommunikation, som kan läsas efteråt av andra, speciellt av infödda.

Fördelaktigt för – och nu ser vi fenomenet positivt – **språklig kreativitet** är det däremot, (a) när de flesta eller en inflytelserik del av samhället är 'kreativa', d.v.s. att de inte följer normerna och reglerna för det språk, som de skall göra sig förstådda på, (b) när det är barn som försöker finna sig tillrätta i ett nytt språk och (c) när det är tal om informell, muntlig kommunikation eller om en form av resultatorienterad kommunikation, t.ex. inom handel, turism eller andra speciella domäner med kommunikativt begränsade eller andra målinriktade intressen.

² I den s.k. 'speech accommodation theory (SAT)' talas om *språklig konvergens* som huvudmålsättning vid alla språkliga interaktioner, d.v.s. "a strategy whereby dissimilarities between interlocutors' speech styles or codes come to be reduced" (Coupland/Giles 1988:176). Undersökningsområdet är "the full range of interpersonal addressee-oriented strategies in discourse whereby speakers 'attune' their talk to some characteristics of the hearer" (s.178). Dessutom etableras förbindelser till andra sociolingvistiska begrepp som används i forskningen om relaterade ämnen, t.ex. 'positive face' och 'positiv hövlighet'.

1.6. Då en och samma individ skall klara av flerspråkighet och kodväxling samtidigt, kan det lätt hända att bara själva språkkoden transponeras till ett annat språk, men att den pragmatiska språknormen bibehålls oförändrad (jfr Fredsted 1998:141ff., 332ff.). Vad har det för övrigt med själva språkkoden att göra att man inte på danska (eller norska) kan säga "God morgen!" till kl. 12, men att det är fullständigt korrekt att säga så på tyska? Varför kan "Tack för senast!" inte översättas till tyska eller engelska? För att uppnå en pragmatisk behärskning av ett främmande språk måste man utan tvekan övervinna stora svårigheter, speciellt när det samtidigt talas pragmatiskt olika språk inom samma territorium, t.ex. danska, högtyska (delvis också lågtyska och frisiska) i gränsregionen Schleswig, eller finska och svenska i Finland.

1.7. Flerspråkighet kan vara aktivt eller passivt. Även om den receptiva eller passiva formen för flerspråkighet är ett styvbarn inom tvåspråkighetsforskningen, kan vi tyvärr inte komma in på detta ämne här. Likväl skall här åtminstone hänvisas till att det förekommer många och ofta dåligt utforskade former av passiv flerspråkighet. Spektret går från den halvaktiva nordiska semikommunikationen till en diffus vetskap om att detta språk måste vara spanska eller isländska p.g.a. bestämda ortografiska kännetecken (j, ð respektive ð/Ð, þ/Þ).

2. Tre hypoteser och modeller för flerspråkighet

2.1 Det finns (minst) tre olika hypoteser om hur man kan tänka sig olika modeller för flerspråkighet och deras mentala representation:

(1) Den första modellen utgår från att två (eller flera) språk är representerade av två (eller flera) fullständigt **oavhängiga system**. Alla system har sina egna regler, men det finns tillräckligt många punkter i en mening som tillåter en övergång från det ena systemet till det andra. Detta slags kodväxling förekommer oftast vid konjunktioner eller när en (bi)sats är avslutad. Detta utesluter emellertid inte heller att kodväxling också förekommer ordinternt emellan "embedded language morphemes" av lexikalisk art och systemmorfem från matrixspråk (jfr Myers-Scotton 1993). Denna duala hypotes är den mest sannolika för att beskriva de 'normala' formerna för tvåspråkighet (i förhållande till den mer speciella form, som presenteras i modell 3) och ger de minsta problemen med experimentella data, som man har fått fram hittills (jfr Hoffmann 1991:77).

(2) Den andra modellen kan man kalla **integrationsmodell** därför att båda språken är delar av ett gemensamt system, som omfattar alla språk som en individ behärskar. Denna hypotes har dock bl.a. den nackdelen att de olika språken kan t.ex. ha motsatta parametriseringar, så att s.k. back-tracking sekvenser blir nödvändiga för att reda ut vilka parametriseringar som är tillåtna i språk L₁ men inte i språk L₂. Möjligen representerar denna modell ett interimstadium för modell (1). I vart fall uppträder sammanblandningar av två språkliga koder i samma yttrande oftare hos unga än hos äldre bilinguala (Hoffmann 1991:75).

(3) Den tredje och språkteoretiskt mest intressanta modellen vill jag kalla **situations- eller interaktionsoptimerad blandning** av två (eller flera) språkkoder. Denna modell uppträder huvudsakligen i tre varianter, nämligen i form av:

(3a) Els Oksaars "intercorrelational model" (Oksaar 1998:7ff.). Hennes modell innebär att tvåspråkiga ibland helt medvetet blandar samman sina språk, när de tycker att en sådan blandning (L_x) bäst passar temat, adressaten, situationen eller den grupp, som de befinner sig tillsammans med. Varje grupp har nämligen sina egna interaktionella (sociala) normer (jfr ett L_x-yttrande av en tysk i Australien: "Wir haben motels an den *beachen*." 'Vi har motell på beacherna/stränderna'). Väl att märka att dessa flerspråkiga människor annars är helt i stånd till att hålla sina två språk åtskilda (jfr samma mening i L₁, men i en helt annan situation: "Wir haben Motels an mehreren Stränden").

(3b) Laura Wrights "macaronic model" (jfr Wright 1996:5–12, 1997). Den väsentliga skillnaden i förhållande till (3a) är att den språkliga sammanblandningen av två eller (här) tre koder inte är social, men mål- och/eller intresseorienterad. Detta är typiskt för handels- och fackkommunikation och har största möjliga kommunikativa effektivitet som målsättning (se Braunmüller 2000b; jfr det omfattande källmaterialet i Wright (1996:23): [...] & *obstupacõe lez Golies sub vbi Cementarij* [...] 'stopping up the gullies beneath where the masons' [från 1475–76] med latin som matrixspråk, fransk bestämd artikel framför en engelsk teknisk term).³

(3c) Den kodorienterade modellen. Tvåspråkiga är (också) i stånd till att 'experimentera' eller 'leka' med de olika språkkoder, som de har tillgång till

³ Se också materialet som presenteras i Kristol (2000:46ff.: blandningsspråk hos intellektuella) och i Hunt (2000:141ff.: om kodväxling i medicinska facktexter under senmedeltiden).

i olika situationer. För dem är det utan vidare möjligt att överföra från L₁ ord, ordbildningsmönster och syntaktiska konstruktioner, som uppenbart 'saknas' eller 'kan användas' i L₂ eller är praktiska att ha för att undgå omständliga omformuleringar i L₂. Med sin stora kompetens i två olika språk upptäcker de lexikaliska och syntaktiska 'luckor' i det ena språket, som dock utan problem kan kompenseras med hjälp av det andra språket. Denna modell spelar också en roll i förbindelse med dialektkontakten innanför ett diasystem. Blandar man nämligen standardspråket och delar av en dialekt, uppstår det ett icke-normerat eller "diffuse" (Le Page/Tabouret-Keller 1985) regionalspråk, som har kodoptimerat i förhållande till en större kommunikativ räckvidd och som visar en större social acceptans.

2.2. Med hjälp av Hoffmann (1991:92) kommer man i alla tre fallen fram till följande konklusion: "Becoming bilingual implies making choices between two languages, following rules that are laid down by the environment or that the individual has decided upon by himself."

3. Syntax och flerspråkighet i nordisk språkhistoria

3.0. I det första kapitlet har vi argumenterat för, att människor per definition är flerspråkiga varelser. Även om inte alla kan främmande språk, kan man i alla fall utgå ifrån, att alla människor åtminstone är *multilektala*, därför att de behärskar flera varieteter innanför ett diasystem (jfr Braunmüller 2000c:§1). I det följande vill vi nu presentera några argument för nödvändigheten att ha en lingvistisk (här: syntaktisk) beskrivning, som är baserad på flerspråkighet.

3.1.1. Den första perioden i Nordens språkhistoria har traditionellt kallats den *urnordiska*,⁴ d.v.s. perioden med inskriptioner i den gamla 24-runors futharken. I en tidigare studie (Braunmüller 1982:125ff.) har jag undersökt deras ordföljdmönster. Resultatet blev att (ca) 68% av alla 53 läsbara

⁴ Själva termen passar dock ganska dåligt in i det övriga begreppssystemet, där prefixet "ur-" betyder 'rekonstruerat, icke-attesterat', som t.ex. i "urindoeuropeiska". Alla former i dessa språk markeras därför med en liten stjärna (*). "Urnordiska" används däremot mest om belagda former som finns på runinskrifterna från förvikingatiden (men jfr Braunmüller 2001: §1, där den engelska termen "Ancient Nordic" introduceras).

inskrifter med syntaktisk struktur visar SVO-ordföljd, 28% SOV- och 4% VSO-följd.

Vid en mer detaljerad undersökning av samma material har jag försökt att beräkna, hur många inskrifter av SVO-typen som representerar omarkerade och hur många markerade strukturer. Förhållandet var 22:14. Relationerna för SOV var 13:2 och för VSO 1:1. Dessa resultat blev – i stort sett – bekräftade av en senare undersökning (Eythórsson 1998).

Men för det första är det tämligen många av de gamla (pregermanska/indoeuropeiska) SOV-strukturerna kvar (ca 28%) och för det andra är allt som allt 31% av alla strukturerna markerade (14 + 2 + 1 av 53). Den traditionella typologiska förklaringen går ut på att ett sådant språk befinner sig i en övergångsfas från den ena språktypen (här: SOV) till den andra (SVO). Oklart är däremot varför många, speciellt de senare inskrifterna visar högt markerade strukturer och rätt komplicerade ordföljdsvarianter. Detta, menar jag, är något ovanligt för ett folk, som för inte så länge sedan hade börjat lära sig hur man skriver och hur man gör det med ett eget alfabet, nämligen futharken.

Ytterligare borde man förvänta sig, att (S)OV-strukturerna konstant går tillbaka under hela perioden. Samtidigt skulle man tro, att antalet av (S)VO-strukturer stiger i samma omfattning. Men detta är inte alls fallet: SV(O)-strukturer finns nämligen under hela den urnordiska perioden (redan från början: från Nøvling? [ca 200] eller, senast, Rö I/IV [ca 400] till Ellestad I/Ib [800-talet] och därutöver till idag) liksom SOV-strukturer (från Vetteland I/III och Einang [ca 350 respektive 350–400] till Björketorp VI [ca 700] med belägg upp till minst 1500-talet; jfr översikten över de syntaktiskt analyserbara urnordiska inskrifterna i Braunmüller 1982:125–136).⁵

3.1.2. Flerspråkighetsmodellen kan möjligen bidra till att komma fram till en mer adekvat lösning. När man tittar efter i en latinsk skolgrammatik, så står där, att latin skiljer mellan två basala ordföljdstyper (jfr Landgraf/Leitschuh 1962:§260): (a) den grammatiska ordföljden med subjektet på första och det finita verbet på sista plats (S ___V) och (b) den

⁵ Dessutom bör man inte glömma, vad Milroy (1998:21) sammanfattar om förklaringsmodeller med hänsyn till äldre perioder: "[ancient and medieval changes] tend to be considered language-internal (i.e., originating within the variety concerned), whereas more recent changes are more likely to be accepted as externally influenced – simply because more information about different varieties and contact between languages is available for more recent states."

retoriska eller inverterade ordföljden med det finita verbet framför subjektet och subjektet på den sista platsen i själva meningen (___V_S). Om man nu utgår ifrån att runmästarna också hade kunskap om dåtidens kultur- och kontaktspråk, nämligen den tidiga kejsartidens latin, så kan en del av gåtan lösas:

I inskrifterna av Barmen (?), Einang, Gallehus, Garbølle, Järsberg, Kalleby, Kragehul [lanse], Möjbro, Rö [IV] etc. användes den latinska grammatiska ordföljdstypen (S___V; (1)), medan Etelhem- och Tjurkö-inskriften står för den andra (markerade) latinska typen med inverterad ordföljd (___V___S; (2)):

- (1) **ek godagastin runo fahido** (Einang) 'Jag G. målade runor[na].': S___V
- (2) **wurte runor an walhakurne ... heldar kunimundiu ...** (Tjurkö) 'H. gjorde runor på [det] välska korn[et, sc. guld(et)] åt K.': Ø V___S O.

Lindholm-inskriften visar till på köpet en dubbel subjektmarkering och blandar därför båda mönstren (3):

- (3) **ek erilar sa wigalar haiteka** 'Jag runmästare den listige heter-jag': S___Vs.

En stor del av de längre senurnordiska inskrifterna (Björketorp, Eggjum og Stentofte) visar helt klart välkända **stilfigurer** från den klassiska antika retoriken som t.ex. hyperbaton (Björketorp [B I–III]; (4a)) eller parallellism/anaforer (Eggjum: fem gånger negationsordet *ni*; Stentofte: två gånger talordet 9: (5); efter Santesson 1989:227). Andra hyperbatonformer finner vi t.ex. i Noleby och Sjølland II ((4b); jfr dessutom Sonderegger (1998), speciellt med hänsyn tagen till de andra germanska fornspråken, men också Corthals 1996:28, 1999: 23ff.; 40ff. om den starka latinska påverkningen på fornirisk syntax och stilistik [med hyperbatonformer och speciellt med tmesis vid verbkompositioner!]).

- (4a) **haidruno ronu falahak haidera ginarunar** 'Måktiga runors hemlighet dolde-jag här, kraftfulla runor' (hyperbaton; sv. översättning efter S.B.F. Jansson)
- (4b) **hariuha haitika farauisa** 'H. heter-jag, som har kunskap om farliga ting' (hyperbaton)
- (5) **niu haborum niu hangestumr hapuwolafar gaf j** 'med 9 bockar, med 9 hing star gav H. gott år' (anafor; sv. översättning efter Santesson)

3.1.3. För tvåspråkiga runmästare fanns det således minst tre ordföljdmönster, som de kunde använda sig av: (1) den folkspråkliga/germanska/nordiska SVO-följden [jfr de omtalade 68% SVO-inskrifterna i den äldre futharken], (2) den traditionella ommarkerade latinska ordföljden S___V (som svarar mot SOV-typen) och (3) den markerade, retoriska latinska ordföljden ___V_S.

Dessutom representerar latin och runnordiska icke-konfigurationella språk, d.v.s. språk, där alla nominala led står i samma förhållande till det finita verbet och där därför subjektet inte har en privilegierad plats i meningen utanför VP. Ett annat kännetecken på detta slags språk är att de inte bara visar en rätt fri ordföljd på meningsnivå, men också inom NP- eller VP-konstituenten (jfr Chomsky 1981:127–135 och Faarlund 1990:82 ff.; se 3.1.4.).

Om man nu tar de retoriska figurerna med i kalkylen, uppvisar våra äldsta runinskrifter en blandning av folkspråkliga strukturer med strukturer, som kommer tvåspråkiga till mötes, därför att runskrivarna känner till dessa strukturer genom sina latinskrivande läromästare. De få andra som också kunde läsa runor hade med säkerhet inte några problem med dessa strukturer på latinsk syntaktisk basis, därför att de också måste ha gått igenom samma utbildningssystem som runmästarna eller de andra läs- och skrivkunniga. Högt komplicerad (och därmed svårsläslig) meningsbyggnad och en begynnande skriftkultur behöver alltså inte stå i motsatsställning till varandra!

Tyvär kan vi inte närmare komma in på de mycket upplysande grafematiska (eller speciellt runologiska) sidorna av denna flerspråkiga situation i Norden. Två argument borde dock nämnas:

(a) En del (ofta svenska) runinskrifter visar liknande skrivtekniker (förkortningar, utelämnande) som man också hittar när man undersöker klassisklatinska inskriptioner (jfr Frugården-stenen [Vg 181; cit. efter Jansson 1977: 56f.]: **kufi : rsþi : stin : þesi : efr : ulaf : sun : sin . trk . hrþa . kuþan . hn . uarþ . trbin . i .**

estlatum 'Gufi *ræisti stæin þennsi æftiR* Olaf, sun sinn, *dræng* harða goðan. *Hann* varð *drepiñ* i *Æistlandum*' eller Rø-stenen från Bornholm (cit. efter Moltke 1976: 262): **þpu : sin : uk muþ : sina** '[efter NN] sin fader och sin moder'.

(b) Många runtecken både från den äldre och den yngre futharken är, som bekant, mer eller mindre identiska med latinska versaler från den tidiga romerska kejsartiden: I M N/O – B P Q/R S/T X/Y Z/Æ : I E U – B M F S R T. Även överensstämmelser med det fornGREKISKA alfabetet finns: X – B : Ω – B/β. Den avgörande frågan är nu, varför runmästarna inte har bestämt sig för alfabetet som inte visar parallellism med latin, t.ex. det mycket abstrakta (iriska) ogham-alfabetet eller ett annat skriftsystem på ett helt autoktont grundval som t.ex. de chifferade runorna på Rökstenen. När man ser på detta problem från flerspråkighetssynpunkt, är svaret

helt enkelt och ligger nära till hands: I det man använder många likartade grafematiska tecken (bokstävar eller runor) blir den mentala belastningen för de bilinguala runmästarna tydligen mindre och en permanent kodväxling mycket enklare!⁶

3.1.4. När man jämför de andra syntaktiska konstituenternas placering i meningarna är det påfallande, att bara apposition och relativsats inom de nominala strukturerna korrelerar med SVO-typen (jfr Braunmüller 2001:§5.4ff.). Inkonsistenta språktyper är i och för sig inte något ovanligt, men att de flesta nominala modifierare av ett SVO-språk står på den 'felaktiga' platsen är säkert inte det man normalt skall räkna med.

I latin som SOV-språk står de flesta NP-modifikatorerna, bortsett från possessivpronomen och denominala adjektiv (samt appositioner), framför de nominala leden (N). Tvåspråkiga språkbrukare har således inte större problem med strukturer, som svarar mot ett SOV- [latin] än ett SVO-språk [nordiska]. Med utgångspunkt i flerspråkighetsteorin är det också förhållandevis lätt att förklara, varför räkneord och nominala genitiver uppträder med oklar eller skiftande parametrisering i det äldsta nordiska språket. Även om man måste räkna med semantiska och därför också med distributionella skillnader med hänsyn till genitivkonstruktionerna (subjektiv/objektiv/possessiv genitiv etc.), är det absolut onormalt att räkneordens position varierar på samma sätt (jfr Tune, Stentoft med 2 (3) exempel på framförställda och Gummarp, Istaby med 2 exempel på efterställda räkneord). En oavgjord parametrisering tyder antingen på en inte särskilt stabilt utvecklad tvåspråkighet eller på en blandning av normala med högt markerade strukturer. Det är mycket som talar för den första möjligheten (instabil tvåspråkighet), när det gäller de flesta av de äldre runinskrifterna. Märk väl att de enda dokumenten från denna tid bör ha haft tvåspråkiga som författare och reflekterar inte utan vidare folkets språk!

3.2.1. Nästa period som skall belysas lite närmare är **hög- och senmedeltiden**. Som vårt projekt om lågtyskans inflytande på de nordiska språken har visat⁷ blev danska och svenska grundligt omstrukturerade på

⁶ Kodväxling samtidigt med skriftväxling uppträder dock först under medeltiden. Jfr inskriften från Gravhällan i Ukna ödekyrka (Sm 145; citerat efter Jansson 1977:168): **HIC : IACET : TURGILLUS : hærræ : gunmundæ : sun: gas [...]**: 'Här vilar Turgillus, son till Herr Gudmund Gås' (o. 1300).

⁷ Jfr den sammanfattande rapporten med en bibliografi om själva projektet i Braunmüller (1998a).

grundval av strukturella likheter och långtgående överensstämmelser mellan en bestämd varietet i de västgermanska språken och fastlandsnordgermanska. Båda språkgrupperna är nämligen genetiskt nära besläktade: den nordniedersachsiska varietet, som 'Hansa-huvudstaden' Lübeck representerar, är den dialekt i det medellågtyska diasystemet, som strukturellt ligger närmast det danska (speciellt det jylländska) och det svenska språket och dess varieteter.

Härtill kommer, att latin var det språk som användes överallt i Nord-europa som (a) handels-, rätts- och kyrkospråk, men också (b) i en reducerad form som lingua franca för resande och andra. Med andra ord 'normalnoll-situation' för kommunikativt mycket aktiva (resande, handels-folk, präster, det bildade borgerskapet som t.ex advokater, tänke-boksförfattare, lärare) var trespråkighet, högst sannolikt med ett diglossiskt förhållande mellan latin å den ena sidan och de två folkspråken å den andra.

3.2.2. En handelsresande från Nordtyskland hade som naturlig målsättning att sälja så mycket och så effektivt som möjligt. Efter vissa försök med latin som lingua franca (i synnerhet av handelsfolk från Westfalen på Gotland i början av Hansahandeln [Visby-handeln]) måste de säkert ha förstått att man också kunde kommunicera direkt med varandra p.g.a. det nära genetiska släktskapet mellan dessa språkformer i de östliga kustområden vid Atlanten och i nord och syd i Östersjön. Genom att de var för sig använde sitt modersmål i en målriktad och fackrelaterad face-to-face situation, använde de en kommunikativ genväg, som också skandinaver i våra dagar använder sig av, nämligen den s.k. semikommunikationen.⁸ Varför skulle man egentligen lära sig ett annat, ett främmande språk, när man kunde klara sig med en speciell form av halvaktiv eller passiv flerspråkighet? På detta sätt kunde man spara på resurser i språkkompetensen (reduktion av den kommunikativa belastningen) och göra inlärningsprocessen mycket lättare (jfr 1.5 och 1.7.)

3.2.3. Låt oss se, hur de syntaktisk-topologiska förhållandena såg ut (se Braunmüller 1998b:318ff.). Medellågtyska (mlty.) och dansk/svenska (da./sv.) har identiska nexusfält⁹ i huvudsatser: Efter F (fundamentfältet) följer s (subjektet, såvida det inte står under F), eventuellt ett satsadverbial a

⁸ Jfr Börestam Uhlmann (1994, 1997) om situationen i Skandinavien i nuvarande tid och Braunmüller (1995) om de semikommunikativa förhållandena under Hansatiden.

⁹ Modellen har tagits från Diderichsen (1976) och representerar en topologisk syntaktisk analys.

och sedan det finita verbet *v*. Mellan *s* och *a* fanns också plats för lätta led (mest personliga pronomina). Vid omarkerade strukturer visar innehållsfältet i mlty. en ordföljd med det infinita verbet på sista plats (S A V), medan da./sv. har det infinita verbet efter *a* (V S A). Därefter finns det också plats för eventuell förekommande tunga led.

- (6) mlty. [...] Nw **sint** wy an dussem daghe seer gantz vrolick **gewest**.
'Nu *har* vi varit mycket [och] fullständigt glada denna dag.'
(Hist. van twen kopluden, Lübeck 1490, rad 38f.)
- (7) da. Der disse Kiøbmend **haffde leget** en liden stund vdi Kammeret /
'Där dessa köpmän *hade legat* en liten stund uti kammaren'
(Hist. om tuende Kiøbmend, Köpenhamn 1599, rad 57/58)

Med andra ord den enda skillnaden mellan de två språken respektive de två språktyperna (väst- vs. nordgermanska) är, att i mlty. användes en 'parentesprincip' (*sint ... gewest*), d.v.s. diskontinuerliga konstruktioner, medan da./sv. bygger på en 'kontaktprincip' (*haffde leget*), alltså sammanhängande konstruktioner.

Den absolut finala positionen i mlty. uppträder dock bara, när det rör sig om korta meningar utan betonade eller rematiserade objekt eller adverbial. Denna ordföljd görs dock om, när ett objekt eller adverbial skall framhävas eller markeras som rematiskt. I så fall står det infinita verbet på näst sista plats, d.v.s. parentesprincipen/diskontinuiteten reduceras och ordföljden svarar då mer eller mindre mot den skandinaviska kontaktprincipen (jfr (8) och (9)).

- (8) mlty. Vnde se **worden** van em **gedofft** in der iordanen [...]
'Och de blev döpta av honom i Jordan[floden]'
(Qvatuor Evang. versio Saxonica, Buxtehude 1480: Mark. 1,5)
- (9) mlty. vnde johannes **was gecledet** myt kameles haren
'och Johannes var beklädd med kamelhår[s klädnad]'
(dito, Mark. 1, 6)

I båda språkgrupperna är det också möjligt, att subjektet står sist i satsen (10a/b):

- (10)a. mlty. do ghink to ener siden vt deme munde **en vur**.
'då kom (*en*) *eld* ur munnen på den ena sidan'
(Extendit-Manum, Lbb., efter Nordentoft 1995)
- b. da. oc ther gik vt aff pa then enæ sidhe aff mwnnen **en eld**.
(dito, AM/229:1, efter Nordentoft 1995)

3.2.4. Ordföljden i bisatser visar i ännu högre grad varianter eller, sett ur ett annat perspektiv, en brist på fasta mönster. Den enda konstanta faktorn är kontaktprincipen i da./sv. (- | s a v | V S A). I mlty. möter man till en del den kända slutställningen av det finita verbet (11) eller en penultima-ställning (12), men också olika former av V2-ställningar med andra satsled placerade mellan den finita och den infinita delen av verbet (13; 14):

- (11) mlty. Vnde he quam to nazareth dar he togen **was** [...]
'och han kom till N., där han var uppvuxen'
(Qvatuor Evang. versio Saxonica, Buxtehude 1480, Luk. 4,16)
- (12) mlty. up dat ze nicht en louen vunde **werden** salich
'för att de inte skall tro och *bliva* frälsta'
(dito, Luk. 8, 12)
- (13) mlty. Went se **weren** myt grottem angste **beuanghen** [...]
'ty de var *gripna* av stor ångest'
(dito, Luk. 8,37)
- (14) mlty. [...] welke wiff **dede** zund **weren worden** van den vnreyen geisten.
'vilka kvinnor, som har blivit botade för de orena andarna'
(dito, Luk. 8,2)

På detta sätt närmar sig ordföljdmönstren varandra i båda kontaktspråken, därför att mlty. (ännu) inte utesluter varianter, som också kan höra hemma i da./sv.. Härtill kommer, i synnerhet i muntligt språk, att det alltid kan uppstå pauser, som man kan använda för att tillfoga något man precis kom att tänka på, s.k. "afterthought"-fenomen. Med andra ord, utöver systemimmanenta variationsmöjligheter kan det uppstå talrika avvikelser från språknormen som är kommunikativt motiverade.

3.2.5. Betraktar man nu denna situation utifrån flerspråkighetsparadigmet, blir det snart klart att det inte kan vara tal om särskilt stora problem på det skriftliga planet med att dekodera grannspråkets ordföljdmönster: Nästan alla varianter kan nämligen på ett eller annat sätt förekomma i det andra språket, eller omvänt formulerat, nästan alla ordföljdmönster kan förstås, därför att de inte motsäger de varianter som man också finner i sitt eget diasystem. Till på köpet har man i sista instansen den möjligheten att läsa en mening två eller tre gånger, om dess struktur har varit alltför komplicerad eller för ovanlig.

Muntligt språk tillåter ännu fler friheter i formulering och möjligheter till kommunikativ kreativitet. Spontana kontakter blir alltså inte heller störda p.g.a. inkompatibla ordföljdmönster. Budskapet kommer med säkerhet att bli förstätt, i synnerhet i fack- och/eller målrelaterad face-to-face

kommunikation. Mot denna bakgrund blir det inte svårt att förklara övergången från den interdialektala semikommunikationen mellan två nära besläktade språk(-grupper) till en mer eller mindre aktiv form av tvåspråkighet. Motivationen för skandinaverna att deltaga i denna process var stor, därför att mlty. var Nordeuropas mest prestigeladdade språk under hög- och senmedeltiden och det viktigaste kontaktspråket till den europeiska kontinenten. (Det samma gäller f.ö. också för högtyska under 1500-talet, jfr Braunmüller 2000a.) Ännu större kommunikativ effektivitet kunde uppnås när man tog över lågtyska syntaktiska strukturer och ordbildningsmönster i sitt eget språkssystem. Avståndet mellan fastlandsnordiska och det västgermanska språket lågtyska blev på så sätt mindre och mindre – och samtidigt också den mentala belastningen för de tvåspråkiga! De kunde nu räkna med att ännu fler strukturer var parallella, alltså identiska, i de språk som de skulle använda dagligen.

3.2.6. T.o.m. en reaktivering av nästan utdöda syntaktiska strukturer visade sig vara möjlig. Zeevaert (2000:§3.4) har påvisat i en jämförande undersökning av (den svenska) Gustav-Vasas bibel och dess lutherska textförlaga, att enklitiska pronomen kom att användas systematiskt igen i svenska p.g.a. Luthers starka inflytande inte bara som religiös reformator, utan också som förebild för den nysvenska syntaxen och dess textnorm (jfr (15a) vs. (15b/c)):

- (15) a. hty. Das ists, das wir nicht Brot haben. (Luther, Mark. 8, 16)
 b. sv. NT 1526: Wij haffuom intit brödith vs.
 c. sv GVB 1541: Thet äret, Wij haffue intet brödh. (jfr Luthers översättning; 15a)
 d. mlty. 1480: Wente wi en hebben neen broet.

Samma stycke text i en preluthersk mlty. bibelöversättning från 1480 (15d) visar bara en dubbel negation, men inte något enklitiskt pronomen.

3.2.7. Tar man nu latin med som det tredje kontaktspråket, så har detta språk haft samma inflytande på båda hemspråken, därför att alla latinska syntaktiska strukturer som avviker från ens modersmål skall läras både av t.ex. en lågtysktalande handelsresande och en da./sv. köpman. Den enda väsentliga syntaktiska skillnaden mellan latin och de germanska språken är, att det finita verbet står sist i välformulerat och normorienterat skriftspråk (S__V- eller SOV-struktur). Men i informellt skriftspråk såväl som i

mundligt språk skall man utgå ifrån att det fanns möjligheter för en viss parallellledning av de involverade syntaktiska koderna.

Där finns likaså exempel på *fonologisk* och *morfologisk* parallellledning. Lat. *is* 'denne' får ofta ett *h* i uddljud (*is* > *his*; Stotz 1998:126). På det sättet liknar nu den medeltidslatinska (mlat.) formen mer pronomina i de andra kontaktspråken: Formen *his* bildar så ett fonologiskt fullkomligt integrerat element i ett två-/trespråkigt pronominalsysteem (jfr da./sv. *han* (*hans/ham/honom*) och mlty. *hê/he, hî/hie* 'han' som alla har *h* i uddljud). Denna anpassning kan vid andra tillfällen också verka i den motsatta riktningen (jfr da./sv. *hans* > *_ans* och mlat. *hic- hæe - hoc* > *_ic - _æc - _oc*). Samma ljudutveckling framträder även på runinskrifter (t.ex. på Hardeberga kyrkoklocka i Skåne med mlat. *hoc* > *ok*: **pær krucis ok sihnum** : [...]: *per crucis hoc signum* 'vid detta korstecken'; Moltke 1976:358).

Också på det morfologiska planet finner man vissa parallellledningar. T.ex. används mlat. *quod*, ibland även den maskulina formen *qui*, som (oföränderlig) relativpartikel. *Quod* (*qui*) fungerar nu på samma sätt som de fornvästnordiska partiklarna *er* eller *sem* respektive da./sv. *som* (om mlat. jfr Stotz 1998:130–133). Även genus blir ibland tillämpat i medeltidslatin efter inhemska mönster (jfr lat. [dat./ack.] *agriculo* eller [gen.pl.] *agriculorum*) för att uppnå en bättre överensstämmelse mellan de naturliga genusförhållandena och deklinationsklassen (se Stotz 1998:5ff. om övergången av maskulina nomina på *-a* från kl. 1 till kl. 2 i mlat.).

I medeltidslatin var det t.ex. möjligt att använda ackusativ som subjekts- eller universalkasus (Stotz 1998:249ff.). På detta sätt spelar den mer utpräglade kasusmorfologin i latin en avtagande roll, och latin närmer sig de facto de andra kontaktspråken med ofullständig kasusmarkering (16).

- (16) lat. **sacrum sanguinem eius ... adhereat in visceribus nostris**
 'hans heliga blod skall få fotfäste i vår innersta'

Dessutom kan den latinska dativen användas vid transitiva verb (Stotz 1998:25ff.); ett klart bevis på att kasussystemet i medeltidslatin har varit utsatt för en omfattande omstrukturering. T.o.m. en viss tendens till att etablera en obestämd artikel som en ny ordklass kan dokumenteras (17):

- (17) lat. **advocatur unus suus clericus nomine Gerhardus**
 'en av hans klerker kallades G.'

I övrigt är skillnaden i användningen av *suus* och *eius* lika divergerande på dåtidens latin (Stotz 1998:292) som *sin* och *hans* var i äldre danska (jfr Brøndum-Nielsen 1965, bd.V:93, fn.3) och delvis också i fornsvenskan (jfr

Wessén 1965:76). Som motivering hänvisas till det folkliga sättet att tala, som senare spreds rätt allmänt överallt (Stotz 1998:233ff.).

Den strukturella pressen på da./sv. har varit extremt stark när man ser på verbalsystemet. Både medellågtyska och latin bygger på s.k. preverbier (*bekomen, entkomen, overkomen, upkomen... respektive devenire, pervenire, provenire...*), medan det äldre västnordiska språket (fornisländskan) bygger på fria efterställda verbalpartiklar (*koma á, af, aptr, frá, fram ...*)

En viktig roll i detta sammanhang spelar prefixet *be-*. På så vis kunde man uppnå en transitivering av det efterföljande objektet och undgick samtidigt att behöva tänka på valet av den riktiga prepositionen (jfr *jag betraktar en bild* [NP]_{VP} vs. *jag ser på (till, mot, ...?) en bild* [PP]_{VP}).

Utifrån ett flerspråkighetsperspektiv var det mest närliggande att försöka överta så många parallella strukturer som möjligt för att reducera den trespråkiges mentala belastning. De fastlandsskandinaviska språkens utveckling skall med andra ord ses mer i kontexten av den två- och trespråkige språkbrukaren och hans/ hennes problem med att vara en flerspråkig individ på en hög nivå än från en språkintern, språkssystematisk synvinkel. På det sättet kunde t.ex. Edward Sapirs (1921:kap.7) begrepp 'inner drift' (här: reduktion av flexionsmorfologi och grammatiska kategorier, förenkling av meningsstrukturer etc.) få lite fastare grund och inte bara uppfattas vagt metaforiskt.

3.3.1. Till sist skall vi belysa några exempel på regionalt begränsad flerspråkighet. Ännu i dag finns det en (historisk) dansk minoritet i den sydliga, nu tyska delen av det gamla hertigdömet Schleswig. Där talas en fonetisk, syntaktisk och icke minst lexikaliskt särpräglad form av riksdanska (och inte en dialekt eller sociolekt), som på många sätt klart avviker från det danska språk som talas i Danmark. Den traditionella (systemimmanenta) förklaringen går ut på att det är tal om interferens från flertalsspråket tyska, utan att man tänker på vilka valmöjligheter de tvåspråkiga har, när det gäller att uttrycka sig mest ekonomiskt.

- (18) a. Dansk *Alleinunterhalter* [da. 'solo-entertainer'] Sven P., Wallsbüll, tlf. [...] (annons i [den da.(ty.) dagstidningen] "Flensburg Avis" (FIA), 1.12.1994, s.29)
- b. Musik + underholdning = Stor gevinst på *entrékort* [ty. Eintrittskarte, da. 'adgangsbillet'; jfr sv. 'inträdeskort!'] (annons FIA 8.12.1994, s.29)
- (19) a. Formanden for De Grønnes *fraktion* [ty. Fraktion, da. 'gruppe'] i Nordfrieslands amt, (FIA 6.12.1994, s.3)

- b. *Forfatningsbeskyttelsen* [ty. Verfassungsschutz: da. 'efterretningstjeneste'; sv. 'inrikesrapporttjänst'] skal have halveret sit budget (redaktör Tharben Hansen, FIA 9.12.1994, s.3)

Dessa exempel (se Braunmüller 1996:37ff.) visar att deras regionala och kulturella norm inte ligger i Danmark (18), utan att de bara använder en pragmatisk norm, nämligen den tyska (19). Det sydschleswigdanska språkbruket representerar med andra ord en form av tvåspråkighet i överensstämmelse med modell 3 (jfr kap.2): Minoritetens danskar skiftar till en del öppet (18a), men oftast dolt, eller rättare sagt omedvetet (18b, 19) till en dansk grupp- eller regionalnorm, som dock inte är en del av det inhemska danska diasystemet. Alla blir förstådda i Sydschleswig, inte bara utan problem, men i hög grad också utan att de är klara över att deras tvåspråkighet till en del består i att använda en tysk kod, som blir realiserad med danskt språkmaterial. Härtill kommer att för de flesta av minoritetsbefolkningen är tyska det första, d.v.s. det dominanta språket¹⁰ som de annars kommer i kontakt med, när de rör sig utanför de danska institutionerna.

3.3.2. Särskilt påfallande är deras mycket 'ekonomiska' användning av de syntaktiska regler de har till förfogande p.g.a. sin tvåspråkighet. De föredrar ofta de regler som skapar de minsta kodningsproblemen: Om en tysk konstruktion är för svår att omkoda (oftast synonymt med att översätta) till danskt standardspråk, så bibehåller de gärna den tyska syntaktiska formen. På det sättet sparas det på en hel del mentalt arbete och detta gör den adressat- eller situationsorienterade verbaliseringen lättare:

- (20) [...] siger den 34-årige præst, der *stiller sin mand i udsigt* [ty. seinem Mann in Aussicht stellen: da. 'bekendtgøre', men jfr sv. 'ställa i utsikt!'], at han kommer til at tage en stor del af børnepasningen i starten af det nye år. (redaktör Lise Kristensen i "Flensburg Avis", 9.12.1994, s.18) [tysk fraseologi]
- (21) Flensburg er blevet hovedsædet i den ny region, *der har omkring 40.000 arbejdstagere organiseret*. (FIA 10.1.1995, s.5) [tysk ordföljd]
- (22) Men i takt med at håndværkere er begyndt at sætte svømmehallen i stand, er der *dukket nye og uforudsete udgifter frem*. (redaktör Chr. Klock Larsen, FIA 14.12.1994, s.8) [tysk verbkonstruktion]

¹⁰ Tyska fungerar dessutom som matrixspråk, om man vill använda Myers-Scottons teori om flerspråkighet (se Myers-Scotton 1993).

- (23) [han] er afhængig af, at lejligheden ikke må koste mere end 800 mark kold.
[ty. kalt, här: da. 'uden varme', sv. 'utan uppvärmning'] (redaktör Inge Rogat Møller, FIA 31.1.1995, s.2) [tysk ordföljd].

Motsvarande iakttagelser av *kodoptimerat språkbruk* kan också göras i Finland. Påfallande är finlandssvenska säruttryck (t.o.m. fraseologiska förbindelser) som t.ex. fisv. *betala bort* 'betala [det hela]' (< fi. *maksaa pois*), *bekanta sig med* 'ta del av' (< fi. *tutustua*) eller *slippa* 'kunna/få komma; få resa' (< fi. *päästa*), för att nämna bara få exempel från verbalsystemet (se Stenmark 1983 och af Hällström/Reuter 2000).¹¹ På det sättet förenklas en ofta förekommande kodväxling mellan finskan och svenskan betydligt, då man inte behöver omorganisera varenda del i meningsbyggnaden. De anförda exemplen passar morfologiskt sett utmärkt till det svenska språksystemet och dess ordförråd, fastän deras interna semantiska strukturer är helt annorlunda och parallella till finskans lexikon. Dessutom finns det förstås också skillnader på det pragmatiska planet: diskurspartiklar, tilltalsformer m.fl. används ibland på ett helt annat sätt än i rikssvenskan (jfr Saari 1999: 127ff. och Reuter 1998:9ff. om finlandismer och översättningsinterferenser).

3.3.3. Omkring 1900 fanns också en fossilerad form av tvåspråkighet i Flensburg med omnejd som är känd under namnet Petuh-tyska (ty. *Petuh* eller *Petuhtanten-Deutsch*). Det normala sättet att se på denna varietet av det tyska språket är att man beskriver det som en gränsstads sociolekt (det språk som speciellt kvinnor ur borgerskapet använde, när de för nöjes skull seglade fram och tillbaka på Flensburg fjord fram till 1920), med tydlig påverkan från danskan och det tidigare gemensamma schleswigska folkspråket sønderjysk (sj.). Det intressanta med detta språk är att det inte bara utvecklade gemensamma syntaktiska ty.-da. ordföljdmönster, men att det också uppstod en interlingual konjunktion *un* (< [hög/låg]ty. *und* 'och' och sj. å '(för) att'), som gjorde kodväxlingen mycket lättare mellan de folkliga språken sønderjysk och 'platt-/lågtyska å den ena sidan och den borgerliga högtyskan å den andra sidan (jfr exemplen i Fredsted 1983):

- (24) Das war ja kein Wetter *un* jagen einen Hund *aus in*.
a. 'Det var jo ikke noget vejr *at* jage en hund *ud i* [detta väder, sc. för dörren]'
b. 'Dat weer jo keen wedder *un* jagen en hund *rut in*.'
'Det var ju inte något väder att jaga ut en hund i.'
- (25) Szünde, da kan ich nichts für!

¹¹ De lexikala skillnaderna på det nominala området är ännu mer omfattande. Kommer man från den rikssvenska normen, så strider många fisv. ord klart mot denna norm, som t.ex. *bilgarage*, *bilring* [*bildäck*], *när ljus* [*halvljus*] < fi. *lähi+valot*; *bilstation* [*taxi-station*] etc. (jfr Stenmarks ordbok [1983] och den nya ordboken af Hällström/Reuter [2000]).

- a. '[Det var] synd, [men] da kan jeg ikke gøre noget for.'
b. '[Dat is] sünde, aver/man ik kann da nix för.'
'Det är synd, men jag kan inte göra någonting åt [detta].'

Det påfallande med (24) och (25) är, att dessa meningar i stort sett kan översättas ord för ord till både danska och lågtyska (jfr a.- respektive b.-versionen). Med andra ord kunde de omtalade damerna i Flensburg omkring 1900 vid många tillfällen använda samma meningskonstruktioner, samma syntax, när de talade högtyska med sina äkta hälfter, med andra kvinnor, med vänner och bekanta från borgerskapet och när de talade med sitt tjänstfolk därhemma, till en expedit i butiken eller till ett cykelbud. Denna form av flerspråkighet hade iögonfallande fördelar för alla: kodbytet kunde föregå utan ansträngning och problem, folkspråkens struktur följdes, samtidigt som denna form av högtyska likväl kunde förstås av alla i Flensburg med omnejd.

3.3.4. Rester av andra former av dold flerspråkighet finns fortfarande i Schleswig. Ingen lägger t.ex. märke till att det hög-/lågt. modal verbet *sollen/ s(ch)ölen* används på samma sätt som i sønderjysk och i danska:

- (26) a. Ich *soll* 6 Brötchen haben. (Jfr da. Jeg *skal* have 6 rundstykker: lty. Ik *schall*...)
'Jag vill gärna ha 6 bullar.'
b. Ich *soll* morgen zum Arzt. (Jfr da. Jeg *skal* til læge i morgen.)
'Jag skall till läkaren i morgon.'

På standardtyska borde man säga *möchte* eller *hätte gerne* i (26a) respektive *muss* i (26b). Detta visar helt klart att flerspråkighet är ett fenomen som kan spåras på många ställen, även om man tycker att det egentligen inte kan vara något skäl till att utgå från två- eller trespråkiga förhållanden.

4. Konklusion

4.1. Min presentation av tre olika perioder i nordisk språkhistoria har visat att en grammatisk-syntaktisk beskrivning på basis av ett vetenskapligt paradigm, som baserar sig på flerspråkighet, kan ge plausibla förklaringar på (a) språkförändringar, (b) typologiska förändringar ("inner drift"), (c) normförändringar och (d) bruket av blandade koder eller syntaktiskt överlappande system.

Modell 1 (jfr kap 2) passar bäst för att förklara flerspråkighet i runnor-diska och under Hansatiden: Två eller tre koder hålls åtskilda, men det finns på många ställen möjligheter till att låna på det syntaktiska planet (och vid ordbildning), till syntaktiska paralleller och till glidande och obemärkta övergångar mellan två eller tre språk, vilket man också kunde kalla 'dold kodväxling' ("covert code-switching").

Modell 2 kan användas till att förklara Flensburgs Petuh-tyska. Här bör man faktiskt utgå ifrån att det bara existerar ett gemensamt syntaktiskt regelsystem för alla (två, tre, fyra) språk innanför samma geografiska område. Dessutom följer alla involverade språk samma pragmatiska eller kulturella norm.

Modell 3 kan ge en förklaring på målinriktad (och ofta fackspråkligt präglad) kommunikation, som vi t.ex. möter i dokument från Thames-området under den sena medeltiden. Men övergången till språkhistoriska förklaringar, som baserar sig på modell 2, ligger nära: När resultatorienterade kommunikativa mål står i fokus för det bilinguala språkbruket, kan språkbruket hos tvåspråkiga också tendera att utgöra en spontan och oreflekterad blandning av de två koderna de behärskar. I detta sammanhang spelar normativa synpunkter en underordnad roll. Huvudsaken är att kommunikationen fungerar med minsta möjliga språkliga insats ("principle of least effort") eller maximal ekonomi (d.v.s. med permanenta lån och bruk av citatord och parallella konstruktioner).

4.2. Dessutom hoppas jag ha kunnat visa, att det finns goda argument för att beakta alla språk, som är i omlopp innanför ett bestämt område eller, rättare sagt, i bruk hos de enskilda individerna. Själva den (här diskuterade) syntaktiska beskrivningen respektive förklaringen blir då inte svårare, utan enklare, eftersom förklaringen ligger i själva flerspråkigheten!

Litteratur

- Börestam Uhlmann, Ulla. 1994. Skandinaver samtalar. Språkliga och interaktionella strategier i samtal mellan danskar, norrmän och svenskar. Uppsala: Institutionen för nordiska språk.
- Börestam Uhlmann, Ulla. 1997. Utblick för inblick – några aspekter på grannspråks-kommunikation i teori och praktik. I: Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri 3 [1997], 239–254.
- Braunmüller, Kurt. 1982. Syntaxtypologische Studien zum Germanischen. Tübingen: Narr.

- Braunmüller, Kurt. 1995. Semikommunikation und semiotische Strategien. Bausteine zu einem Modell für die Verständigung im Norden zur Zeit der Hanse. I: Braunmüller, Kurt (utg.) Niederdeutsch und die skandinavischen Sprachen II. Heidelberg: Winter, 35–70.
- Braunmüller, Kurt. 1996. Sydslesvigdansk – et regionalsprog? I: Institut for dansk Dialektforskning (utg.) Studier i talesprogsvariation og sprogkontakt. Til Inger Ejskjær på halvårsdagen den 20. maj 1996. Köpenhamn: Reitzel, 33–44.
- Braunmüller, Kurt. 1998a. Sprogkontakt i Hansetiden – en sammenfattende oversigt over Hamborg-projektet. I: Jahr, Ernst Håkon (utg.) Språkkontakt i Norden i middelalderen, særlig i hansatiden. Forskningsprogrammet Norden och Europa Köpenhamn: Nordisk Ministerråd, 17–31.
- Braunmüller, Kurt. 1998b. Wortstellungstypologische Untersuchungen zu den Kontaktsprachen der Hansezeit (Mittelniederdeutsch, Dänisch, Schwedisch). I: Askedal, John Ole (utg.) Historische germanische und deutsche Syntax. Akten des internationalen Symposiums anlässlich des 100. Geburtstages von Ingerid Dal, Oslo, 27.9.–1.10.1995. Frankfurt/M. etc.: Lang, 315–334.
- Braunmüller, Kurt. 2000a. Voraussetzungen für die Übernahme hochdeutscher Sprachstrukturen in die skandinavischen Sprachen. I: Naumann, Hans-Peter / Müller, Silvia (utg.) Hochdeutsch in Skandinavien. (...). Tübingen, Basel: Francke, 1–19.
- Braunmüller, Kurt. 2000b. On types of multilingualism in Northern Europe in the late Middle Ages: language mixing and semicommunication. I: Guðrún Þórhallsdóttir (utg.) The Nordic languages and modern linguistics. Proceedings of the Tenth International Conference of Nordic and General Linguistics, University of Iceland, June 6–8, 1998. Reykjavík: Institute of Linguistics, University of Iceland, 61–70.
- Braunmüller, Kurt. 2000c. Direkter Transfer und strukturelle Adaption. Überlegungen zum Sprachwandel und zur Mehrsprachigkeit. I: Habermann, Mechthild et al. (utg.) Wortschatz und Orthographie in Geschichte und Gegenwart. Festschrift für Horst Haider Munske zum 65. Geburtstag. Tübingen: Niemeyer, 315–332.
- Braunmüller, Kurt. 2001. The ancient Nordic linguistic system from a typological point of view: Phonology, graphemics, morphology, syntax and word order. I: Bandle, Oskar et al. (utg.) The Nordic languages. An international handbook of the history of the North Germanic languages. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, vol. I [under tryckning].
- Brøndum-Nielsen, Johannes. 1965. Gammeldansk grammatik i sproghistorisk fremstilling. Bd. V: Pronominer. Köpenhamn: Akademisk forlag.
- Chomsky, Noam. 1981. Lectures on government and binding. The Pisa Lectures. Dordrecht, Riverton: Foris 1986.
- Corthals, Johan. 1996. Early Irish *retoirics* and their late antique background. I: Cambrian Medieval Celtic Studies 31, 17–36.
- Corthals, Johan. 1999. Zur Entstehung der archaischen irischen Metrik und Syntax. I: Eichner, H. / Luschützky, H.C. (utg.) Compositiones indogermanicae in memoriam Jochem Schindler. Praha: Enigma, 19–45.
- Coupland, Nikolas / Giles, Howard. 1988. Introduction: the communicative contexts of accommodation. I: Language & communication 8, nr. 3/4: 'Communicative accommodation: recent developments', 174–182.

- Coseriu, Eugenio. 1974. Synchronie, Diachronie und Geschichte. Das Problem des Sprachwandels. München: Fink.
- Diderichsen, Paul. 1976. Elementær Dansk Grammatik. 3. uppl. Köpenhamn: Gyldendal.
- Eythórsson, Thórhallur. 1998. The position of the finite verb in Runic Norse. (Opublicerat föredrag). Reykjavík.
- Faarlund, Jan Terje. 1990. Syntactic change. Towards a theory of historical syntax. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Fredsted, Elin. 1983. Spiser man mon børn i Flensborg? Szünde, aber da kann ich nichts für. I: *Mål & Mæle* 9, 27–31.
- Fredsted, Elin. 1998. Analyser af dansk og tysk talesprog. Oslo: Novus.
- Giles, Howard / Smith, Peter M. 1979. Accommodation theory: optimal levels of convergence. I: Giles, H. / Clair, R. St. (utg.) *Language and social psychology*. Oxford: Blackwell, 45–65.
- Hoffmann, Charlotte. 1991. An introduction to bilingualism. London, New York: Longman 1997.
- Hunt, Tony. 2000. Code-switching in medical texts. I: Trotter (2000, 131–147).
- af Hällström, Charlotta / Reuter, Mikael. 2000. Finlandssvensk ordbok. Esbo: Schildts.
- Jansson, Sven B.F. 1977. Runinskrifter i Sverige. 2. uppl. [Stockholm]: AWE/Gebers.
- Kristol, Andres M. 2000. L'intellectuel «anglo-normand» face à la pluralité des langues: le témoignage implicite du MS Oxford, Magdalen Lat. 188. I: Trotter (2000, 37–52).
- Landgraf, Gustav / Leitschuh, Max. 1962. Lateinische Schulgrammatik. 33. utg., Bamberg, München: Buchner-Lindauer-Oldenbourg.
- Le Page, Robert B. / Tabouret-Keller, Andrée. 1985. Acts of identity. Cambridge: Cambridge University Press.
- Menke, Hubertus. 1996. 'Ich bin ein Däne und spreche deutsch'. Zur Sprachgeschichte und Sprachenpolitik im deutsch-dänischen Grenzraum. I: Marti, Roland (utg.) *Sprachpolitik in Grenzregionen (...)*. Saarbrücken: SDV Saarbrücker Druckerei, 137–161.
- Milroy, James. 1998. Toward a speaker-based account of language change. I: Jahr, Ernst Håkon (utg.) *Language change. Advances in historical sociolinguistics* Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 21–36.
- Moltke, Erik. 1976. Runerne i Danmark og deres oprindelse. Köpenhamn: Forum.
- Myers-Scotton, Carol. 1993. Duelling languages. Grammatical structures in codeswitching. Oxford: Clarendon 1997.
- Nordentoft, Mette. 1995. Germanismen in der altdänischen Übersetzung des Extendit-Manum-Passionstraktates: Zur Wortstellung. Opublicerat föredrag på konferensen "Niederdeutsch in Skandinavien", Fredrikstad/Norge 1995.
- Oksaar, Els. 1998. Social networks, communicative acts and the multilingual individual. Methodological issues in the field of language change. I: Jahr, Ernst Håkon (utg.) *Language change. Advances in historical sociolinguistics*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 3–19.
- Reuter, Mikael. 1998. Översättning och språkriktighet. Version 1998. Helsingfors: Svensk Språktjänst.
- Saari, Mirja. 1999. Schwedisch in Finnland in soziokulturellem Licht. I: Lehtimäki, Pekka (utg.) *Sprachen in Finnland und Estland*. Wiesbaden: Harrassowitz, 125–135.

- Santesson, Lillemor. 1989. En blekingsk blotinskrift. En nytolkning av inledningsraderna på Stentofstenen. I: *Fornvännen* 84, 221–229.
- Schlieben-Lange, Brigitte. 1997. Alterität. I: Reden gehalten am 27. Juni 1997 in Tübingen anlässlich des Erscheinens von Eugenio Coseriu 'Die Sachen sagen, wie sie sind'. Privattryckning (u.st., u.utg.), 3–17. Tryckt i förändrad form: Die Dialektik von Identität und Alterität. I: *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik* 110, 1998, 41–57.
- Sapir, Edward. 1921. *Language. An introduction to the study of speech*. London: Hart-Davis 1971.
- Sonderegger, Stefan. 1998. Dichterische Wortstellungstypen im Altgermanischen und ihr Nachleben im älteren Deutsch. I: Askedal, John Ole (utg.) *Historische germanische und deutsche Syntax. Akten des internationalen Symposiums anlässlich des 100. Geburtstages von Ingerid Dal*, Oslo, 27.9.–1.10.1995. Frankfurt/M. etc.: Lang, 25–47.
- Stenmark, Harry. 1983. *Finlandssvenska ord och uttryck*. 3. uppl. Stockholm: Proprius.
- Stotz, Peter. 1998. *Handbuch der lateinischen Sprache des Mittelalters*. Bd. IV: Formenlehre, Syntax und Stilistik. München: Beck.
- Trotter, D.A. (utg.) 2000. *Multilingualism in later medieval Britain*. Cambridge: Brewer.
- Trudgill, Peter. 1986. *Dialects in contact*. Oxford, New York: Blackwell.
- Wessén, Elias. 1965. *Svensk språkhistoria III: Grundlinjer till en historisk syntax*. 2. uppl. Stockholm etc.: Almqvist & Wiksell.
- Winge, Vibeke. 1992. *Dänische Deutsche – deutsche Dänen. Geschichte der deutschen Sprache in Dänemark 1300–1800 mit einem Ausblick auf das 19. Jahrhundert*. Heidelberg: Winter.
- Winge, Vibeke. 2000. *Pebersvend og poltergejst. Tysk indflydelse på dansk*. Köpenhamn: Gyldendal.
- Wright, Laura. 1996. *Sources of London English. Medieval Thames vocabulary*. Oxford: Clarendon.
- Wright, Laura. 1997. The records of the Hanseatic merchants: ignorant, sleepy or degenerate? I: *Multilingua* 16-4, 339–350.
- Zeevaert, Ludger. 2000. *Deutscher Einfluß in frühen schwedischen Bibeldrucken – ein Beispiel für kontaktinduzierten Sprachenwandel*. I: Jahr, Ernst Håkon, (utg.) *Språkkontakt i Norden i middelalderen II*. Köpenhamn: Nordisk Ministerråd [under tryckning].